

BİR BULGAR'IN TANIKLIĞIYLA RUS İŞGALİNDEKİ EDİRNE (1878-1879)

EDİRNE UNDER RUSSIAN OCCUPATION BY A
BULGARIAN'S WITNESSING (1878-1879)

Hüseyin MEVSİM*

Makale Bilgisi

Başvuru: 17.07.2019

Kabul: 03.12.2019

Article Info

Received: July 17, 2019

Accepted: December 03, 2019

Özet

Bulgar topraklarına yakın konumundan dolayı Edirne'yle ilgili Bulgarca kaynaklarda çok sayıda tanıklığa rastlanmaktadır. Özellikle 19. yüzyılda hatırat ve gezi notu türünde kaleme alınan örneklerde, şehrin gündelik, toplumsal ve kültürel hayatı, tarihi ve medeniyet abideleri, etnik unsurlar arasındaki ilişkilerle ilgili son derece değerli bilgiler aktarılmaktadır. Bu çalışmada, Bulgar matbaacı, yayıncı, araştırmacı ve gazeteci Petır Karapetrov'un (1845-1903), Rus işgalindeki Edirne'yle ilgili hatıraları üzerinde durulmaktadır. 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı'ndan sonra İstanbul'dan Edirne'ye gelen ve burada yeniden düzenlenen Adliye'de görev alan Karapetrov, Rus valileri, bunların idare etme yöntemleri, Bulgar, Türk, Rum ve Ermenilere karşı tavırları hakkında ilginç gözlemlerde bulunarak şehrin pek bilinmeyen bir sayfasına ışık tutmuş olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Bulgarca, Hatırat, 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı, Ruslar, Edirne, Ayastefanos Antlaşması.*

Abstract

Due to its closeness to Bulgarian territory, we can encounter with many evidences about Edirne in Bulgarian resources. Especially in the 19th century

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bulgar Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, hmevsim@ankara.edu.com

examples written as memoirs and travel notes, very valuable information was cited such as the daily, social and cultural life of the city, its historical monuments and the relationships between ethnic elements. This study focuses on the memoirs of the Bulgarian typographer, publisher, researcher and journalist Petır Karapetrov (1845-1903). The memoirs are about Edirne during its Russian occupation. After 1877-1878 Russian-Ottoman War, Karapetrov came to Edirne from İstanbul and started to work at the rearranged Courthouse. He made some impressive observations related to Russian governors, their administration techniques and their attitude to Bulgarians, Turks, Greeks and Armenians. These observations are enlightening the unknown pages of the city history.

Keywords: *Bulgarian, Memoirs, 1877-1878 Russian-Ottoman War, Russians, Edirne, Treaty of San Stefano.*

Giriş

Bulgar edebiyatında özellikle hatırat, günlük ve seyahat notu türlerinde Edirne'yle ilgili çok sayıda tanıklığa rastlanmaktadır. Bunun başlıca nedenleri arasında, şehrin coğrafi açıdan Bulgar topraklarına yakın konumu, Birinci (681-1018) ve İkinci Bulgar Çarlığı (1186-1396) dönemlerinde şehrin civarında savaş ve kuşatma gibi Bulgarlar açısından önemli tarihi hadiselerin gelişmesi, ayrıca Osmanlı İmparatorluğu yıllarında Edirne'nin 1828-1829 ve 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşları'nın odağında bulunması sıralanabilir.

Söz konusu tanıklıkların bir örneği olarak Petır Karapetrov'un "Predi dvadeset godini. (19 fevruari v grad Odrin)" ("Yirmi Yıl Önce. (Edirne'de 19 Şubat [1878])" başlıklı ve Sofya'da 1898'de yayımlanan "Sbirka ot statii" ("Makaleler Derlemesi") başlıklı kitabında yer alan hatıratı gösterilebilir.

Dağlık Panagyurişte [Otlukbeli] yerleşiminde celeplikle iştil eden varlıklı bir ailede 1845 yılında dünyaya gelen Karapetrov ilköğrenimini doğduğu kasabada tamamlamış, daha sonra payitaht İstanbul'a yerleşerek burada yayıncılık dâhil çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur (1858-1877). Bulgarca gazeteler yayımlayan matbaalarda dizgici olarak çalışmış, Bulgar Matbaacılık Şirketi'nin (Bilgarsko pečatarsko drujestvo) kurulmasına öncülük etmiş (1870), daha sonra bu kurumun idaresini üstlenmiştir. Kendi matbaasını kurarak (1873) yaklaşık üç yılda 22 adet Bulgarca kitap basmış, bu arada *Den* (Gün) Gazetesi'ni yayımlamıştır. Rus işgali altındaki Edirne mahkemelerinde görev almıştır. Kendi ülkesinde Küstendil Sancak Mahkemesi üyeliğine atanmış (1879), ardından Yargıtay sekreterliği yapmış, bir ara milletvekili seçilmiştir (1880). Adalet Bakanlığı genel sekreterliği, Sofya Sancak Mahkemesi üyeliği, Milli Eğitim Bakanlığı şube başkanlığı gibi görevler de üstlenmiştir. Hatıra ve araştırma yazılarında Černovejd

(Karakaşlı) takma adını da kullanan Karapetrov, 1903 yılında hayatına son vermiştir.

Yirmi Yıl Sonra Hafızada Kalanlar

Karapetrov, uzun yıllardır yaşadığı ve çeşitli faaliyetlerde bulunduğu İstanbul'dan ayrıldığında, Rus ordusu artık Marmara kıyısındaki Ayastefanos'a [Yeşilköy] kadar dayanmıştır. Savaş başlayınca önce tutuklanmış, ancak daha sonra bir Karamanlı Rum'un yardımıyla Noel için hapisneden salıverilmiştir. Haliç'ten Ayastefanos'a, oradan da Silivri üzerinden Tekirdağ'a Rus ordusu için ekmek ve et gibi erzak taşıyan bir Rum gemicinin yardımıyla gelen Karapetrov, adı geçen kasabayla ilgili gözlemlerde bulunmuştur.¹

Tekirdağ'da bir gün dinlenen yazar, üst düzey Rus subaylara tercümanlık yapan iki tanıdık Bulgar'a rastlar. Ertesi gün birkaç Bulgar'la yaya Muratlı'ya gider, çünkü bütün araba ve atlar ordunun hizmetine alınmıştır. Buraya geç saatte ulaşan Karapetrov geceyi yarı yıkık istasyon binasının bir köşesinde geçirir. Sabah Ayastefanos'tan gelen trene yolcu alınmaz, çünkü sadece asker taşımaktadır. Yazar, birkaç yolcuyla at vagonuna binerek Edirne'ye kadar ayakta gider.

Edirne'de, prens veya üst düzey subaylara tercümanlık yapan birkaç dostuna ve tanıdığına rastlar, ayrıca bazı önde gelen Bulgarlarla da tanışır. Bu arada, şehirde İdari Meclis, Belediye Meclisi ve Adliye'nin düzenleneceğini öğrenir. Edirne'de bazı idari görevler almaya davet edilir ve önce kararsız kalsa da, daha sonra ikna olur.

Vali Sveçin² hasta olduğundan, Vali Muavini Leh asıllı Korgeneral Lipinskiy³, yukarıda adı geçen üç kurumun düzenlenmesi için gerekli talimatı vermiştir. Yerli ahali, din ve ırk ayrımı gözetmeden bu üç kuruma üye seçecek, Vali Muavini bunlardan kimin hangi kuruma tayin edileceğini belirleyecek, reisi ve sekreterleri ise bizzat kendisi seçecektir. Bu noktada Karapetrov'un tanıklığı Edirne tarihinin pek bilinmeyen bir sayfasına ışık tutar niteliktedir:

¹ “O zaman Rodosto (Türkçe Tekfurdağ, halk dilinde ise Tekirdağ) tahıl ve bazı ham ürün ticareti yapıyordu. Eski ev ve dar sokaklardan oluşan bir kasabaydı. Nüfusunun yarısından fazlası Rumlaşmış Bulgarlarla karışık Rum, geri kalan kısmı ise Türk'tü, ayrıca birkaç Ermeni ve Yahudi de vardı. Ticaret, Rumların elindeydi.” (Karapetrov, Petir, *Sbirka ot statii*, s. 359, Sofya 1898).

² Vladimir K. Sveçin (1821-1878) – Rus subayı, tümgeneral; Edirne Valiliği yapmış ve burada vefat etmiştir.

³ Aleksandr Y. Lipinskiy (?-1882) – Rus-Osmanlı Savaşı'nda Şıpka Geçidi çarpışmalarında üstün başarı gösteren Rus subayı.

“İdari Meclis’i iki Bulgar, bir Rum, bir Ermeni ve bir Türk temsil ediyordu. Belediye Meclisi’nde ayrıca bir Yahudi üye vardı, Bulgar üyeler ise iki değil, birdi. İdari Meclis reisliğine zengin ve eğitilmiş, iyi Bulgarca ve Fransızca bilen bir Rum getirildi. Belediye Meclisi reisliğine de, Osmanlı’da da varsıl ve nüfuz sahibi olan bir Bulgar tayin edildi. Kendisi kaba saba ve cahil bir adamdı, ama zaten eğitilmiş yerli Bulgar yoktu. Her iki meclisin kâtipleri, biri Stara Zagoralı [Eski Zağra], öteki Kazanlıklılı [Kızanlıklılı] olmak üzere, Bulgar’dılar. Mahkeme, Vicdan Mahkemesi olarak adlandırıldı, çünkü hâkimler kanun olmadan, vicdanıyla yargılayacaklardı. Mahkeme iki bölümden oluşuyordu: Mülki ve Ceza. Ağır kabahat ve cinayetleri Askeri Mahkeme yargılıyordu. Her iki bölüm de; Bulgar, Rum, Ermeni, Türk ve Yahudi olmak üzere beşer üyeden oluşuyordu. Mahkeme reisleri, varsıl ve hali vakti yerinde, yaşları 60-65 ve aynı sülâleden gelen Rumlardı. Bunların ikisi de Fransızca biliyor, ama Bulgarca bilmiyorlardı. Mülki Mahkeme’nin reisi Edirne’deki Rus Konsolosluğu’nda, savaş ilân edilinceye kadar uzun yıllar tercümanlık yapmıştı. Adı, Çelebi Manolaki Sakelarios’tu. Ceza Mahkemesi reisi ise varsıl bir toprak sahibiydi. O, her zaman bölgenin İdari Meclis reisliğini yapmış ve hayvan ticaretiyle iştiğal etmiş. Adı, Aleko Sakelarios’tu. Eski bir Rus memuru olarak Edirne Rus Konsolosluğu’nda kendisine gene tercüman vazifesi verileceğini bildiğinden, Çelebi Manolaki dikkatli davranıyor ve alenen siyaset konuşmaktan kaçınıyordu. Çelebi Aleko ise siyasetle uğraşiyor ve aklına geleni konuşuyordu.”

Ruslar 1828-1829 yıllarında Edirne’ye kadar geldiklerinde⁴ 15-16 yaşlarında olan Çelebi Aleko, kendi hatırladıklarına ve yaşlılardan dinlediklerine dayanarak o zamanki Ruslarla şimdiki Ruslar arasında karşılaştırma yapmaktadır. O dönemin Rus subaylarına karşı son derece menfi bir tavır takınan Edirneli Rum, şimdiki düzene, Rus askerinin disiplinine ve mütevazılığına; kısaca, yeni komutanların insan severliğine duyduğu hayranlığını gizleyememektedir. Ona göre, eğer isteseymiş, 1829’da Rusya, Osmanlı’daki Hıristiyanlar yararına çok şeyler yapabilirmiş, ancak sadece kendi menfaatine bakmış. Böylelikle de, iyilik yerine, Hıristiyanlara büyük kötülük etmiş olmuş, çünkü Rus askeri yiyeceğini ve hayvanlarını götürdüğü yetmezmiş gibi; Ruslar gidince, Osmanlı, Hıristiyanlara daha farklı muamele etmeye başlamış.

Çelebi Aleko’nun hiçbir zaman Rum, Bulgar vs. gibi millet adı anmayıp her zaman Hıristiyanlar demesi Bulgar yazarın dikkatini çeker. Mülki

⁴ Konuyla ilgili daha ayrıntılı olarak, bkz: Mevsim, Hüseyin, *Rus Göziyle Edirne*, Ceren Yayıncılık, Edirne 2015.

Mahkeme'nin muavini, Pirdop⁵ doğumlu, ama Edirne'ye yerleşik Bulgar İvan Bogdanov'dur. Daha sonra yerine, epey tecrübeli ve gene Bulgar olan Çelebi Georgaki Karamihaloğlu geçecektir. Her iki mahkemenin de kâtipleri Bulgar'dır – Mülki'ye yazar Karapetrov, Ceza'ya ise Stanimaka'nın [Asenovgrad] Pranga [Patriarh-Evtimievo] Köyü doğumlu olan birisi bakmaktadır. Böylece, bütün üye ve reislerin Edirneli, kâtiplerin ise dışarıdan geldikleri görülmektedir. Meclislerde de, adliye ve zabıta idaresinde olduğu gibi, Bulgarca konuşulmakta, ancak Rumca, Türkçe, hatta bazen Fransızca da kullanılmaktadır. Eğer bir dili sadece bazı üyeler anlıyorsa, bilmeyenlere de tercüme edilmektedir. Vicdani Mahkeme'nin bütün kararları nihai olup vali muavininin tasdikinden sonra zabıta tarafından infaz edilmektedir. Kararları kâtipler hazırlamakta ve düzenlemektedir. Her iki meclis ve mahkeme reisinin de maaşı 15 Türk Lirası olup Mülki Mahkeme'nin muavini 13,5 Türk Lirası, kâtipler de 12 Türk Lirası almaktadırlar. Kaçılary görevlileri ve masraflar için harcandığı kadar para verilmektedir. Meclis ve mahkemenin her iki bölümünü oluşturan bütün memurlar, Osmanlı idari ve belediye meclislerinde, ayrıca hukuk ve ticaret mahkemelerinde de seçilme yoluyla üye olarak görev almaktadırlar. Mahkemenin Rum ve Ermeni üyeleri, vicdani de olsa, genelde Rumca ve Ermenice tercümeleri olan Osmanlı ceza, ticaret ve mülki kanunları esasında hareket etmektedirler. Edirne'nin polis şefi, Albay Gulenko adında bir Ukraynalı olup muavini yerli olmak üzere, dört memuru da Bulgar'dır.

Karapetrov'un hatıralarının şüphesiz en değerli kısmını, Rus idaresi sırasında Edirne'de valilik yapanlar hakkında verdiği son derece ilginç bilgi ve çarpıcı gözlemler oluşturmaktadır. Rusların Edirne Vilayeti'ni elinde tuttuğu kısa süre içinde şehirden birçok vali ve vali muavini geçmiştir. Bunların çoğunun Alman, Leh veya Fin asıllı ve sadece üçünün saf Rus oldukları görülmektedir. Valilerin Edirne'de yaşayan etnik unsurlara yaklaşımı ve tavrını Bulgar yazarın tanıklığıyla öğrenmekteyiz:

“Tifüsten vefat eden ilk Vali, Tümgeneral Sveçin, Rus asıllıydı. Ardından, iri yarı ve boylu bir Fin olan Tümgeneral Delinghausen⁶ geldi. Kilisede ayin sırasında ellerini bağlayıp kımıldamadan mum gibi ayakta duruyordu. Birkaç ay sonra, onun yerine Rus asıllı olan Tümgeneral Stolipin⁷ tayin edildi, ama çok kalmadı, çünkü Filibe'ye gitti. Stolipin'i,

⁵ Pirdop – Bugün Sofya'nın doğusunda bulunan bir Bulgar kasabası.

⁶ Eduard K. Delinghausen (1824-1888) – Rus subayı, general, baron; Kafkasya ve Kırım (1853-1856) Savaşı'na katılmıştır. 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı'nda Güney Karadeniz'de görevlendirilen 11. Ordu Komutanı.

⁷ Arkadiy D. Stolipin (1822-1899) – Rus devlet adamı, subay; 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı'nda faal rol almış, Ayastefanos Antlaşması'ndan sonra Plovdiv (Filibe) Valiliği'ne,

gene Rus asıllı Korgeneral Hvostov izledi, yaveri de çok kötü niyetli bir Alman olan Baumgarten'di. Kendisi Bulgarlardan adeta nefret ediyor, Rum ve Ermenileri ise çok seviyor ve bunlara ayrıcalık tanıyordu. Bazılarına göre Baumgarten'in tavrı Bulgarların sade ve cahil olmalarından kaynaklanıyordu. Oysa Rum ve Ermeniler uyanık ve eğitimliymiş, Fransızca biliyor, onunla konuşabiliyor ve işlerini görüyorlarmış. Bulgarlar ise biraz olsun Rusça da bilmiyorlarmış. Baumgarten, İdari Meclis reisiyle işbirliği yaparak, Edirne yöresinde kaçan Türklere kalan ekili arazileri sadece Ermeni ve Rumlara sattı. Bunları düşük fiyata, 100 yerine 10'a peşkeş çekti ve Bulgarların fiyat artırımına müsaade bile edilmedi. Ekili arazileri satın alanların, kazançlarını Baumgarten ile bölüştüğü konuşuluyordu. Bu zat Bulgarlara başka kötülükler de yaptı. (...) Çok geçmeden Hvostov da gitti ve yerine Rus asıllı Albay Obuhov geldi. Baumgarten ise vali olarak Varna'ya tayin edildi. Yerine de, şimdi adını unuttuğum, İmparatorluk Muhafız Alayı'ndan alt rütbeli, ama Delinghausen gibi boylu boslu bir Fin geldi. Obuhov da gidince, vali ve vali muavini olarak hep Almanlar veya Lehler gönderiliyorlardı. Bunlar neredeyse her ay veya birkaç haftada bir değişiyordu, çünkü subay olduklarından orduyla dönüyorlardı. Edirne Vilayeti'nde bütün sancak reisleri İmparatorluk Muhafız Alayı'ndan Alman veya Leh asıllı subaylar olup, sadece Lozengrad'ın (Kırkkilise) [Kırklareli] sancak reisi Bulgar'dı: 1873 Haskovo [Haskova] Hadisesi'yle⁸ adını duyuran Atanas Uzunov."⁹

Bulgar yazara göre, valilerin en anlayışlısı, görgülü ve bilgili bir insan olan Albay Obuhov, Bulgarları sevmekte ve durumlarıyla yakından ilgilenmektedir. Alman ve Fin asıllı olan valiler zengin Rum ve Ermeni evlerinde sadece rahatına ve keyfine bakmakta, zenginlik içinde yaşamaktadırlar. Sakin bir kişiliğe sahip olan General Hvostov, Bulgar, Rum ve Türk arasında ayırım yapmamaktadır. General Stolipin de alçakgönüllü, dürüst ve hatta saf biridir, o da Bulgarlara sempati duymaktadır. Stolipin, Hvostov ve Obuhov, öteki vali ve vali muavinleri gibi özel evlerde yaşamamakta, zamanında Osmanlı valisinin de kaldığı konakta

Berlin Kongresi'nden sonra ise Şarki Rumeli Eyaleti Valiliği'ne tayin edilmiş, bilahare görevini Aleksandır Bogoridi'ye [Aleko Paşa] devretmiştir.

⁸ Haskova Hadisesi – 1873 yılında, Haskova İhtilâl Komitesi üyesi olan Atanas Uzunov, Rum yandaşlığıyla suçlanan Bulgar asıllı Hacı Stavri Primo'ya suikast düzenlemek üzere yakalanmış ve Ergani'ye sürgüne gönderilmiştir. (Konuyla ilgili daha ayrıntılı olarak, bkz: Mevsim, Hüseyin, *Diyarbakır Sürgünleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016).

⁹ Atanas Uzunov (1857-1887) – Devrimci Vasil Levski'nin (1837-1873) idamından sonra Bulgar milli kurtuluş hareketinin elebaşılığını üstlenen ihtilâlcî. Rus-Osmanlı Savaşı'na gönüllü olarak katılmış, Bağımsızlık'tan sonra, Bulgar subayları kışkırttığı suçlamasıyla kurşuna dizilmiştir.

kalmaktadırlar. Kısaca, Finler soğuk ve suskun, Almanlar kaba ve kibirli, Lehler mağrur, kindar ve kıskanç, Ruslar alçakgönüllü, dürüst ve neşeli, Ukraynalılar da çenesi düşük kişiler olarak gösterilmektedir. Karapetrov bu değerlendirmeyi, yakından tanıdığı veya çalıştığı birçok subayın karakter ve özelliklerini göz önünde bulundurarak yapmaktadır.

Karapetrov, Edirne'de Rusların ayin için Bulgar ve Rum ibadethanelerine girmediklerini gözlemlemiştir. Rum Metropolitlik Kilisesi'nde ayin sonunda müminler çıkınca, Rus papaz, Ortodoks Rus subayların katıldığı ayini başlatmaktadır. Buna rağmen ayin, önde gelen Rum ve Ermeni sülâlelerinden kadınlarla dolmaktadır. Ancak imparator namına veya halk ayini düzenlendiğinde, bütün subaylar, din farkı gözetmeden ayinde yer almaktadırlar. Katolik kiliseleri her zaman Leh subaylarla dolmaktadır. Leh subaylardan dolayı bu kiliselerdeki ayine öteki dinlerden birçok kadın gelmektedir. Subayların sıkça düzenlediği müsamere ve balolara, hatta bazı yortulara gene sadece Ermeni ve Rum kadınlar, çok ender olarak da Levanten kadınlar katılmaktadırlar. Bu etkinliklere hiçbir zaman tek bir Bulgar kadını bile gelmemiştir. Bulgar kadınlar dirsek üstü çıplak kol ve dekolteyle yabancı subaylarla dans etmeyi ayıp görmektedir. Bunun dışında, birçok Rum ve Ermeni kızı ve kadını Fransızca bilmekte ve subaylarla konuşabilmektedir. Subaylar arasında da Fransızca bilmeyen neredeyse yoktur, çünkü çoğunluğu muhafızdır. Oysa Bulgar kadınlar ne Fransızca, ne Rusça konuşmakta, ne de polka veya kadril danslarını bilmektedir. Rumlar ve Ermeniler subaylara, keza vali ve vali muavinlerine nasıl davranılacağını ve yaranılacağını, bunların nasıl kazanılacağını bilmektedir. Öyle ki, çoğu, hak ederek veya etmeyerek sadece bir değil, ikişer madalyayla ödüllendirilmiştir. Oysa idarede daha çok Bulgar'ın yer almasına rağmen, hiçbir Bulgar'a madalya verilmemiştir. Madalya yerine birkaç Bulgar iki kere birer maaşla ödüllendirilmiştir. Karapetrov'a göre, subaylar ve genelde idareciler Türklere çok insancıl davranmışlardır. Ayrıca bunlar Rum ve Ermenileri de çok sevmiş ve daima bir Rum veya Ermeni evine yerleşmek istemişlerdir.

Karapetrov, yaklaşık bir yıl kaldığı ve önemli bir vazife üstlendiği Edirne'yle ilgili kişisel izlenimlerine dayanan bilgiler aktarmayı da göz ardı etmemiştir. Belirttiğine göre, şehirle ilgili birçok notu vardır, ancak bunların hepsini yayımlayabileceğinden şüphe duymaktadır. Arşivinde yapılacak gerekli araştırmalarla Edirne'nin o çalkantılı dönemiyle ilgili başka veriler de elde edilebileceğini düşünmekteyim. Yazarın gözlemlerine göre, o yıllarda, Bulgar, Rum ve Türkler, şehirde olduğu gibi, civarında da iyi, sakin, dürüst, çalışkan, hali vakti yerinde ve misafirperver insanlardır. Başlıca geçim kaynakları hayvancılık, tarım ve koza yetiştiriciliğidir.

Hıristiyanların çoğunun bağları vardır, bundan dolayı da büyük çapta şarap ticareti yapılmaktadır. Manifaturacılık, bakkalcılık ve ipekçilik daha çok Ermeni ve Yahudilerin tekelindedir. Edirneli Rumlar İstanbul'un Fenerli Rumları gibi sinsi ve düzenbaz değil, Bulgarlar gibi çok alçak gönüllü insanlardır. Ancak eğitim ve mülkiyet açısından sayıca az olan Rum ve Ermeniler, Bulgarlardan çok üstündürler. Yazara göre, Edirne ve Edirne Vilayeti'ndeki nüfusun %60'ı Bulgar, geri kalanı ise, çoğunluğu Türk olmak üzere, Rum, Gagavuz, Ermeni, birkaç Levanten, Yahudi ve Çingene'den oluşmaktadır. Rumlar bağınaz değildir, ancak kendilerine ait olan her şeyi sıkı sıkıya korumakta, oysa Bulgarlar, tam tersi, yabancı olan şeyi taklit etmekte ve kabullenmekte, kendilerine ait olanı ise korumamaktadırlar.

Petr Karapetrov bazen geriye dönük bilgiler de vermektedir. Sözelimi, Edirne'yi Rusların ele geçirmesiyle ilgili halktan dinlediği ayrıntıları aktarmakta, savaş sırasında Osmanlı yetkililerin takındığı tavır hakkında bilgi vererek bu denli korunaklı şehrin savunma fiyaskosunu bütün çıplaklığıyla ortaya koymaktadır:

“Bulgar, Rum ve Türklerin bana anlattıklarına göre, şehirde 12-15 bin Türk askeri bulunuyormuş. Şumen'den [Şumnu] de 25-30 bin asker Kırklareli'ye getirilmiş, çünkü Osmanlı artık Ruslara geçit vermeyi düşünmüyor ve Plevne'de olduğu gibi, burada onlara göğüs germek istiyormuş. Eğer düşman püskürtülemiyorsa, en azından İstanbul'un istihkâmı için zaman kazanılsın. Ancak Rusların Svilengrad'ı [Cezir-i Mustafapaşa] ele geçirdiği haberi gelince, Osmanlı ordusunun başkumandanı Mehmet Ali Paşa şehri terk etme kararı almış. Bütün ırk ve dinlerin önde gelenlerini toplayarak, halka, milis gücü oluşturma yoluyla kendi imkânıyla Çerkezlerden ve başıbozuktan korunmasını söylemiş. Rusların bozguna uğrattığı Çerkezler ve başıbozuklar Edirne'ye doğru kaçarak ev ve dükkânları soymaya başlamışlar. Akşamleyin Mehmet Ali Paşa barut depolarının patlatılması emrini vermiş ve bunlar ateşe verilerek yarısı yakılmış. Patlamaları duyan Çerkezler ve başıbozuklar Moskof geldi korkusuyla anında şehri terk etmişler. Sabah olunca, Mehmet Ali Paşa kendisini bekleyen hususi trenle, hizmetçilerini de alarak gitmiş, ardından asker de şehri terk etmiş ve İstanbul'a doğru yola koyulmuş. Şumnu'dan gönderilen ve yukarıda sözü edilen birlik de Edirne'ye gelmemiş, çünkü Mehmet Ali Paşa tarafından Çatalca'ya yönlendirilmiş. Böylece Mehmet Ali, Rusları beklemeden ve savaşa girmeden, askeri mühimmatı da bırakarak bütün askeriyle Edirne'yi terk etmiş. Bütün bunlar, 6 Ocak [1878], Haç Çıkarma Yortusu'nda yaşanmış. Türkler, Alman Yahudi'si olan Mehmet Ali Paşa'nın korkak olduğunu söylüyorlardı.”

Bulgar yazar, Mehmet Ali Paşa'nın bu denli sağlam korunaklı şehri yüksek bir yerden emir alarak terk ettiğini düşünmektedir. Aksi halde altı ay sonra Berlin Kongresi'nde Türk temsilcisi olarak yer alabileceğine ihtimal vermemektedir. Kumandanın yaptığını gören Vali Eyüp Paşa, silâh, iâşe ve başka ihtiyaçları içeren bütün askeri mühimmatın yakılıp yok edilmesini emretmiş. Çok sayıda top nehirlere atılmış, daha sonra da Ruslar bunları çıkarmıştır. Bazı depolarda birkaç bin kullanıma uygun silâh unutulmuş, bunları Hıristiyan ahali alıp paylaşmıştır. Barut, fişek, patron, el bombası vs. patlayıcı madde depolarının yanması Edirne'ye çok zarar vermiştir. Bunun sonucunda Eyüp Paşa da, mutasarrıf ve bütün öteki memurlarla birlikte Haç Yortusu'nda şehirden kaçmıştır. Şehir idaresiz kalınca, bazı baldırı çıplaklar Türk evlerine saldırıp soymaya kalkışmışlardır. 8 Ocak [1878] sabahı, Bulgar, Rum ve Ermeni cemaatlerin önde gelen temsilcileri; düzeni, sükûneti ve özellikle Türklerin malını ve mülkünü korumak için neler yapılabilir diye toplanmışlar. Toplantının sürdüğü sırada Çerkezlerin gene şehre girdikleri haberi yayılmış, ancak bunlar Çerkezler değil, Kazaklarmış.

Albay Strukov¹⁰ yaklaşık bin atıyla şehre girmiş ve tek silâh atmadan, bir damla kan akıtmadan Edirne'yi almıştır. Şehri bu denli kolay ve savaşız aldığından Strukov generalliğe yükseltilmiştir. Ardından piyade de gelmiş, milis güçleri oluşturulmuş ve kimseye zarar verilmemiştir. On gün sonra Edirne'ye Prens Nikolay Nikolayeviç¹¹ de, Kızanlık'a giden Osmanlı sulh elçileri Namık Paşa ve Server Paşa ile gelmiştir. Ancak Edirne'de sulh değil, ateşkesin ön şartları imzalanmıştır. 3-4 gün sonra Edirne'ye, sulh şartlarını imzalamaya yetkili kılınan General İgnatyev¹² de intikal etmiştir. Görüşmelerin daha Kazanlık'ta yapılmaya başlanmasına rağmen, Osmanlı temsilcileri İgnatyev'in teklif ettiği sulh şartlarını kabul etmediklerinden, ayrıca İngiliz savaş gemileri Marmara'ya demir attığından, Prens Nikolay ateşkesi bozmuş ve Çatalca dolaylarında bekleyen ordusuna ilerleme emri vermiştir. Rus askeri İstanbul çevresindeki bütün stratejik noktaları ele geçirmiş ve karargâh Ayastefanos'a taşınmıştır. Prens Nikolay, Osmanlı elçileri ve General İgnatyev de oraya gitmişlerdir. Edirne'de bulunduğu süre içinde Prens Nikolay şehrin etrafını gözden geçirmiş ve tabyaların çok sağlam yapıldığını söylemiş, bu denli korunaklı bir arazide Mehmet Ali Paşa'nın şehri terk etmesine şaşmıştır. Selimiye Camisi'ne askeri mühimmat

¹⁰ Aleksandr P. Strukov (1840-1911) – Rus subayı, general.

¹¹ Nikolay Nikolayeviç (1831-1891) – Rus Çarı (İmparatoru) 1. Nikolay'ın üçüncü oğlu. 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı'nda ağabeyi olan Çar 2. Aleksandr tarafından Rusya'nın Balkan Orduları başkumandanı olarak tayin edilmiştir.

¹² Nikolay P. İgnatyev (1832-1908) – Rus devlet adamı, diplomat, general. İstanbul Sefiri (1864-1872), Ayastefanos Antlaşması'nın hazırlanmasında faal rol almıştır; içişleri bakanı (1881-1882).

yerleştirildiğini gören Prens Nikolay, Türklerin mabedine girmeleri ve serbest şekilde ibadet edebilmeleri için mühimmatın derhal çıkarılması talimatını vermiştir.

Vali muavininin emriyle, Çar 2. Aleksandr'ın¹³ tahta çıktığı gün olan 19 Şubat'ın tatil günü ilân edildiği bildirilmiştir. Konağın, çeşitli sınıf askerlerin dizildiği geniş avlusunda ayin düzenlenmiştir. Başkumandan General Skobelev¹⁴, Kurtarıcı Çar'ın yortusuyla askerleri kutlamış, bazı askeri gösterilerin ardından merasim sona ermiştir. Öğleden sonra saat 3'e doğru top sesleri duyulmuş; topların, Ayastefanos'ta imzalanan barış antlaşması şerefine atıldığı anlaşılmıştır.

Karapetrov hatırasında, Bulgarların savaştan ve Ruslardan beklentileri konusunda önemli notlar düşmektedir:

“Biz, Bulgarlar, Rusların İstanbul'a girmediğini öğrenince irkildik ve korkunç önsezilere kapıldık, ancak Edirne'nin gene Osmanlı'da kalacağı aklımızın ucundan bile geçmiyordu. Asker artık eve döneceğim diye sevinç çığlıkları atıyor, sokaklarda neşeyle türkü söylüyor, çalgı çalıyor ve dans ediyordu. Subaylar da seviniyorlardı: Avrupa'da Osmanlı hükümranlığını sonlandırmak ve camiye dönüştürülen Ayasofya'nın kubbesindeki hilâli indirip yerine haçı dikmek için İstanbul'a muzaffer bir şekilde gireceklerine dair sıkça tekrarladıkları sözlerini unutmuşlardı. Güya Osmanlı'daki Hıristiyan ahalinin özgürlüğü ve siyasi bağımsızlığı ilân edilecekti. Rus subaylar, burada saf Rusları kastediyorum, Türklere karşı Hıristiyanların kurtuluşu için savaştığını düşünüyor, bazıları ise Slavların kurtuluşu için savaştıklarını söylüyorlardı. Ancak hükümet ve diplomatların aksine, fetih gibi bir şey akıllarından bile geçmiyordu. Skobelev ile Stolipin gibi albaylar hiç sakınmadan Prens Gorçakov¹⁵ ile General İgnatyev'e karşı konuşuyorlardı.”

Çar yortusu merasiminden dolayı akşam görkemli bir ışıklandırma yapılmıştır. General Skobelev, Edirne'de bulunan bütün general, albay,

¹³ 2. Aleksandr (1818-1881) – 1855'te tahta çıkan Rus Çarı (İmparatoru). En büyük reformlarından biri, toprak köleliğini kaldırmak olmuştur (1861). Bundan dolayı Kurtarıcı Çar olarak da anılmaktadır. Rus-Osmanlı Savaşı'nı başlatmış (1877), Sankt Petersburg'da, kilise çıkışında kanlı bir suikast sonucu hayatını kaybetmiştir (1881).

¹⁴ Mihail D. Skobelev (1843-1882) – Rus subayı, tümgeneral (1877). Orta Asya'nın ele geçirilmesinde önemli rol oynamış, Rus-Osmanlı Savaşı'nda Plevne ve Şıpka Geçidi çarpışmalarında yer almıştır. Savaş alanına beyaz üniforma ve beyaz atla geldiğinden Ak General olarak da anılmaktadır.

¹⁵ Aleksandr M. Gorçakov (1798-1883) – Prens, 1817'den itibaren diplomatik görevlerde bulunmuştur. Rusya Hariciye Nazırı (1856-1882). Rus-Osmanlı Savaşı'nda Avrupa devletlerinin tarafsız kalmasını sağlamıştır.

binbaşı ve yüzbaşılardan katılımıyla bir eğlence düzenlemiştir. General Skobelev, Çar'ın hayatı ve icraatları hakkında, ayrıca bilim, edebiyat ve başka konularda generalden onbaşıya kadar neredeyse herkesle konuşmuş ve fikir teatisinde bulunmuştur. Bazıları ona cevap vermiş veya itiraz etmiş, başkaları ise söylediklerini tasdik etmiştir. Ayrıca, adeta dilini yutan aksakallı general ve albaylar da hayranlıkla onu dinlemişlerdir. Skobelev, İstanbul Amerikan Robert Kolej'de eğitim gören tercüman bir Bulgar'la İngilizce konuşmuş, bu okulda okuyan Bulgar talebelerin sayısını sormuştur. Okudukları ders ve öğrendikleri diller, ödedikleri ücret ve ibadet ettikleri yerler gibi konularla ilgilenmiştir.

Nihayet General Skobelev o gün imzalanan barış antlaşmasından da söz etmiştir. Savaşın ne zaman, nasıl hazırlandığını ve çıkma nedenlerini sakince anlatmış, Prens Gorçakov ve General İgnatyev'in –birincisinin savaş zamanında, ikincisinin de antlaşmanın imzalanması esnasında– takındıkları tavır çekinmeden eleştirmiştir: “Bizim kılıçla elde ettiğimizi, entrikaları sayesinde diplomatlarımız kalemiyle kaybediyor. Eğer Prens antlaşmayı Çar Aleksandr'ın istediği şekilde imzalasaydı, bu sözleşme bizim için daha çıkarlı ve uzun ömürlü olacaktı. Şimdi, bu haliyle, uzun ömürlü olmayacak, çünkü önce İngiltere gözden geçirilmesini, dolayısıyla değiştirilmesini isteyecek. Eğer Gorçakov askeri işlerimize karışmasaydı, biz kolayca Gelibolu'yu alacak ve Çanakkale Boğazı'na sahip olacaktık. İngiliz gemileri Marmara'ya giremeyecek ve o zaman İstanbul'da istediğimiz sulh şartlarını dikte edecektik.”

Berlin Kongresi'nin imzalanmasından dokuz ay sonra Rus askerlerin Şarki Rumeli ve Bulgar Prenslığı sınırlarını terk etmeleri gerektiğinden, General Skobelev'e, Berlin Kongresi'nde Şarki Rumeli'ye dâhil edilen kısımlar dışında, Edirne Vilayeti'ni Türklere iade etmesi söylenmiştir. Şubat 1879'da şehre Edirne Valisi Rauf Paşa geldiğinde, Rus askeri halen Edirne'de bulunmaktadır. Tren garında Rauf Paşa'yı, birçok Orta Asyalının muhafızlığını yaptıkları ve ayrıca 200 kadar da atlı Kazakların refakat ettikleri General Skobelev karşılamıştır. Kazaklar, savaş sırasında Harbiye Nazırı olan Rauf Paşa'ya gerekli askeri hürmeti gösterdikten sonra, iki general tokalaşmış ve selâmlaşmış ve bir faytonla şehre doğru yola çıkmıştır. Rauf Paşa için hazırlanan eve gelinceye kadar, Skobelev'in muhafızları faytonu her taraftan sararak peşinden yürümüşlerdir.

“Kuru, ince, boylu ve Çerkez gibi atikti, eğitilmiş bir kişiye benziyordu. 45 yaşlarında ve iyi Fransızca konuşuyordu” sözleriyle tanıtılan Rauf Paşa'yı görmek için Edirneliler sokakları doldurmuşlardır. Ancak Rus askerinin hemen şehirden ve civarından çekilmesi kolay olmayacaktır. Herhangi bir

kargaşanın yaşanmaması, barış ve sükûnetin korunması için Rus askeri Burgaz'a gece yola çıkmıştır; oradan da gemiyle Odesa'ya geçilecektir.

Rauf Paşa'nın gelişinden yirmi gün sonra Ruslar Edirne'yi terk ederler. Rus askerin koruduğu yerler boşaltılır ve yerine, atlı Kazakların refakatinde Osmanlı askeri yerleşir. 8 Mart 1879'da tamamen boşaltılan şehrin idaresi Osmanlı makamlarına verilir.

Bütün bu hadiselerle tanıklık eden Petır Karapetrov, hatıralarını şöyle özetler:

“Sonunda söylemeliyim ki, Bulgar, Rum, Arnavut ve Gagavuz köylülerin, Ruslar gidince Türklerin kendilerine zarar verecekleri endişesi boşa çıktı. Edirne Valisi Rauf Paşa sayesinde Müslümanlar Hıristiyanlara hiçbir kötülük yapmadılar. Oysa Osmanlı askeri ve idaresinin Ocak 1878'de şehirden çekilişinin ilk günlerinde Hıristiyanlar onlara büyük kötülükler yapmış ve zarar vermişlerdi. Hakikaten, Rus askerinin çekilmesinden sonra, Edirne Vilayeti'ni idare ettiği birkaç yıl boyunca Rauf Paşa büyük ıslahatlar gerçekleştirdi ve makamını hak eden bir idareci olduğunu kanıtladı. Halen herkes onun iyi idaresini hatırlıyor. Eğer bu aydın idareci daha uzun süre kalsaydı, ahali daha mutlu olacak ve refahta yaşayacaktı.”

Sonuç

Başta matbaacılık ve gazete yayıncılığı olmak üzere uzun yıllar İstanbul'da çeşitli faaliyetlerde bulunan Bulgar toplumcu Petır Karapetrov'un kaleme aldığı hatırat, Edirne'nin, 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı neticesinde yaklaşık bir yıllık ve pek bilinmeyen Rus işgali dönemine ışık tutmaktadır. Özellikle Rusların Edirne'de İdari Meclis, Belediye Meclisi ve Adliye gibi kurumların düzenlenmesi ve yapılandırılmasında izledikleri ve uyguladıkları yöntemler, şehre tayin edilen ve sıklıkla değiştirilen Rus, Alman, Ukraynalı, Leh ve Fin valilerin kişiliği, idare tarzları ve şehirde mukim Türk, Rum, Ermeni ve Bulgar ahaliye karşı sergiledikleri tavırları hakkında şahsi gözleme dayalı son derece kıymetli tanıklıklar içerdiği görülmektedir. Eserinde sade ve abartıdan uzak bir dil ve üslup benimsediği görülen Karapetrov, yerli halktan dinlediği ve duyduğu hikâyelere de genişçe yer vermek yoluyla hadiselerle bakış açılarını çoğaltmakta ve çeşitlendirmektedir.

Kaynakça

Karapetrov, Petır, *Sbirka ot statii*, Sredets 1898.

Mevsim, Hüseyin, *Rus Gözüyle Edirne*, Ceren Yayıncılık, Edirne 2015.

Mevsim, Hüseyin, *Bulgar Gözüyle Edirne*, Kitap Yayınları, İstanbul 2012.